

התנהלות במסגרת חברתית משותפת (לפני עיור)

האיסור של "לפני עיור לא תתן מכשול" מעורר שאלות רבות. נציין כמה מהן :

- האם מותר לתת אוכל לאדם שידוע שלא יברך עליו? (שאלה מציאותית מאוד בצבא).
- האם מותר למכור אוכל לאנשים שאינם מברכים עליו?
- מוכר בשקם - סכיני גילוח.
- טבח - יום צום.
- האם מותר להזמין לבר-מצווה מחללי שבת, שכנראה יגיעו ברכבם לבית הכנסת?
- האם מותר לערוך חופה לזוג שלא ישמור על טהרת המשפחה?
- האם מותר להדריך בשבת נהג שמבקש לדעת היכן רחוב פלוני?
- האם מותר לעבור את הכביש, ולגרום בכך למכונית לעצור עבורי (ועל ידי כך לעבור עבירה נוספת של הדלקת אור ה'ברקס' וכדומה)?
- חייל חילוני מבקש רדיו בשבת. האם מותר להרשות לו לקחת אותו?
- בקשה להשאלת רכב לשבת.

מקור 1 - ויקרא יט, יד:

”לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשול ויראת מאלהיך אני ה'”

מקור 2 - רש"י ויקרא יט, יד:

ולפני עור לא תתן מכשול. ”לפני הסומא בדבר לא תתן ענה שאינה הוגנת לו, אל תאמר: מכור שקד וקח לך חמור, ואתה עוקף עליו ונוטלה הימנו”.

מקור 3 - הרמח"ל מסילת ישרים פרק יא - (בפרטי מדת הנקיות)

כלל את איסור 'לפני עיוור' במידת הנקיות, ועומד על היסוד הנפשי שבו, מסכם את התפיסה של איסור זה:

”אך זאת היא חובת האדם הישר, כאשר יבוא איש להתייעץ בו, ייעצהו העצה שהיה הוא נוטל לעצמו ממש, מבלי שישקיף בה אלא לטובתו של המתייעץ, לא לשום תכלית אחר, קרוב או רחוק שיהיה. ואם יארע שיראה הוא היזק לעצמו בעצה ההיא, אם יכול להוכיח אותה על פניו של המתייעץ, יוכיחהו. ואם לאו, יסתלק מן הדבר ולא ייעצהו. אך על כל פנים, **אל ייעצהו עצה שתכליתה דבר זולת טובתו של המתייעץ...**”

מקור 4 - עבודה זרה ו' ע"ב:

”והתניא אמר רבי נתן: מנין שלא יושיט אדם כוס של יין לנזיר ואבר מן החי לבני נח? תלמוד לומר: ולפני עור לא תתן מכשול' (ויקרא יט, יד). והא הכא, דכי לא יהבינן ליה שקלי איהו וקעבר משום 'לפני עור לא תתן מכשול'? הכא במאי עסקינן, דקאי בתרי עברי נהרא. דיקא נמי, דקתני 'לא יושיט', ולא קתני 'לא יתן' שמא מינא”.

מקור 5 - רש"י עבודה זרה ו' ע"ב:

לא יושיט אדם כוס יין לנזיר. שמה יבא לשחותו. ואבר מן החי לבני נח. לפי שנאסר להן דכתיב 'אך צַר... (בראשית ט). דקיימא בתרי עברי נהרא. עובד כוכבים מלך זה וישראל מלך זה, דאי לא יהיב ליה לא מלי שקיל.

איסור 'לפני ציוור' קייט רק כשאין לאוי / לאדט אחר אפשרות לעבור על האיסור
אלא ישראל / מסייע, כאשר הנזיר והאיסור הם השני צידי הנהר - יש איסור.
אולם, כאשר האוי / אדט אחר יכול לעבור על האיסור עם אלא הישראל / מסייע, אין
כך איסור. כאשר הם באותו צד הנהר - אין איסור.

מקור 6 - בית הבחירה למאירי מסכת עבודה זרה דף ו ע"א

"כל מה שנאסר לנו משום 'לפני עור לא תתן מכשול' אם הוא רשאי ליקח מאותו דבר בזולתנו מותר
לנו למכור לו, שהרי אין המכשול בא בשלנו. מעתה מותר לנו למכור דבר האסור לו אף על פי שהוא
לוקחה לאכילה הואיל והוא מוצא לקנות בזולתנו, ומ"מ אסור ליתן לו. ואם הוא מוצא במזומן ובלא
קנין אף נתינתו מותרת, וכל שכן אם היה מאותו דבר בידו ואף על פי שמ"מ גורם לו להרבות באיסור
אין בזו נתינת מכשול, וכן כל כיוצא בזה. ומ"מ ראוי להמנע מסרד מסייע ידי עוברי עבירה, וכן מ"מ
אם אינו מוצא אלא בטורח, אסור להמציא לו בהזמנה".

לדעת המאירי, כאשר הנכסף יכול להשיג אלא האיסור, אק הדבר ידורש אמנו טרחה,
עם זה כאלו האיסור של לפני ציוור.
חולק על רש"י, סבר עדכר זה לא יחשב ללפני ציוור, ורק אם אין לו כל אפשרות
להשיג, יהיה איסור לפני ציוור.

מקור 7 - שו"ת כתב סופר יורה דעה סימן פג

"... והיינו ביש לו משלו, אבל באין לו, רק שיוכל לקנות ממקום אחר ויש בו טורח לקנות ממקום
אחר או שרגיל כבר לקנות אצל זה יקשה לקנות כעת ממקום אחר כנלפע"נד דוודאי בע"נ מחמיר
לעצמו. והיכא דיש לחוש לאיבה שקונה מזה תדיר ויש לחוש לאיבה ומצערן לאחרים... דיש להקל,
דהרבה הקילו משום איבה..."

הכתב סופר סובר, שרק כאשר הדבר אמר מצוי אלא אין זה לפני ציוור, אלא אם
צריך לטרות, אפילו טרחה קטנה, כאן ללכת ולקנות, אם אחר נותן לו, עובד על
לפני ציוור.

ניתן לנסח את המחלוקת כך: האם כדי שלא יהיה איסור של יפני ציוור' יש צורך שיוכל כעת בפועל לעבור על האיסור לבדו ברמת מאמץ להגה (מאירי, כתב-סופר), או שאם די בכך שיש לו פונטציאל לעבור על האיסור (משמע משיטת רש"י).

בניסוח אחר - לפי רש"י יש לבחון מה רמת הקושי שלו לעשות את האיסור לבדו. לפי המאירי והכתב-סופר יש לבחון מה רמת הסבירות שיצעה את האיסור לבדו.

מקור 8 - רמ"א יו"ד סימן קנא סעיף א:

"יש אומרים הא דאסור למכור להם דברים השייכים לעבודתם, היינו דוקא אם אין להם אחרים כיוצא בו, או שלא יוכלו לקנות במקום אחר, אבל אם יכולים לקנות במקום אחר, מותר למכור להם כל דבר, ויש מחמירין. ונהגו להקל כסברא הראשונה, וכל בעל נפש יחמיר לעצמו".

דעה ראשונה (מקילה) - מרדכי ע"ז

מבאר מדבריו שמציקר הדין אין מניע לסייע ידי עובדי עבירה, כשהיכולתם לעצמה בקלות ללא סיוע לה.

דעות בפוסקים:

א. שו"ת יביע אומר ח"ב סימן טו: אין מחלוקת בראשונים בדין זה, לכו"ע חל איסור לסייע ידי ישראל חוטא, ומה שמצינו דעות שאין כל איסור לסייע, היינו דוקא ביחס לאוי"ט ומאחרי שאין חובה להפריש מאיסורית.

ב. שו"ת בנין ציון סימן טו: לכו"ע חל איסור לסייע לעבירה, אלא שהאיסור הוא דוקא בשעת העבירה, אך אין מניעה לסייע קודם שעת העבירה.

הלכה למעשה

א. מסירת חפצים הצלולים לנהל חשבון (סיוע לדבר עבירה)

שאלות:

1. האם מותר להשאיל לחברו לפני שבת פנס או עט וכד', כשברור שבשל כך יחלל חברו שבת?
2. האם מותר לתת בערב שבת רכב ליוצא לחופשה, למרות שקרוב לודאי שהוא ינהג בו בשבת?
3. האם מותר למסור לחברו בשבת את המפתח למועדון, כשיתכן שהלה יצפה שם בטלוויזיה?

תשובה:

- יש להימנע (גם לפני שבת) ממסירת חפצים פרטיים לחברו, כשברור לו שישמשו לחילול שבת.
 - ניתן לתלות בהיתר ולאסור חפץ לחברו כשקיים סיכוי סביר שחפץ זה לא ישמש לעבירה. (יש שרוצים לומר¹ שגם כשכמעט ודאי שהחפץ שמוסר לו ישמש לאיסור, מ"מ אם יש צורך בדבר משום דרכי שלום, ניתן לדחוק ולתלות בהיתר).
- דעת רבים מפוסקי דורנו² שמותר למכור כלי ביטחון או להשכיר דירות לעובדי עבירה וכיו"ב, (על אף שיעברו בהם איסורים), משום שאין צורך יוצאם לעבירה, (ואין זה כמכירת בגד כלאיים שודאי עומד לעבירה).

ב. החלפת מנורת שבת (הכפת חכרו בעקיפין בחילול שבת)

שאלות:

1. כיצד ינהג חייל שחברו שאינו שומר תו"מ הציע להחליפו בשמירה בשבת, כדי לאפשר לו לשמור שבת כתיקונה, וברור לו שהחלפה תגרום לחברו להגיע לידי חילול שבת מרובה?
2. האם מותר להשאיר תאורה במגורים, כשברור לו שאחד מחבריו יכבנה בלילה?

תשובה:

מקור 9 - רמב"ם פירוש המשניות תרומות פ"ו מ"ג:

¹ תוס' גיטין סא ע"א ד"ה 'משאלת אשה לחברתה', שכן משמעות המשנה (גיטין שם) "משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה וריחיים ותנור כו", וכולן לא אמרו אלא מפני דרכי שלום", ולכאורה מדוע נצרכו לטעם של דרכי שלום, והלא בכל מקרה יכלו לתלות בדבר היתר, אלא מכאן שכשקרוב לודאי שתעבור איסור, אין מועיל תלייה בהיתר אלא במידה וקיים צורך בדבר משום דרכי שלום.

² שו"ת אגרות משה יו"ד ח"א סימן עב ואו"ח ח"ב סימן פ, שו"ת יביע אומר שם אות יז, ועיין עוד בשו"ת ציץ אליעזר חלק יג סימן לט, ובשו"ת מנחת שלמה ח"א סימן לה אות ב.

"הכלל אצלנו אין שליח לדבר עבירה, והעושה את העבירה בעצמו הוא שמענישין אותו בית דין. והמתעבה ומביא אותו לידי מכשול, או שציווהו על העבירה, או שסייעו עליה באיזה סיוע שהוא, אפילו בדיבור מועט, נענש בידי שמים... אבל עובר הוא על מה שאמר ה' ולפני עיוור לא תתן מכשול' אם גרם לעבירה, או שעובר על דבר ה' 'אל תשת ירך עם רשע' אם סייע לחוטא".

מקור 10 - רמב"ם הלכות חובל פרק ה' הלכה י"ג:

"האומר לחברו שְׁפָר כליו של פלוני... אע"פ שהעושה הוא החייב לשלם, הרי זה האומר לו שותפו בעוון, ורשע הוא, שהרי הכשיל עיוור וחזק ידי עוברי עבירה".

מקור 11 - רמב"ם הלכות ממרים פרק ו' הלכה ט':³

"המכה בנו גדול מנדין אותו, שהרי הוא עובר על ולפני עיוור לא תתן מכשול".

*אע"פ דא רב אסורת חפציה הצלופים אע"פ אסורה, אלא כל דבר האסור
אחטא את חברו כלל כלל האיסור.*

[מטעם זה כתב בשו"ת אור לציון⁵ וכן הורה הגר"א נבנצל⁶ שחל איסור לנסוע במונית סמוך לכניסת השבת, שהרי גורם לנהג לחזור לביתו בשבת⁷].

- נראה שיש לחלק בין מצבים בהם מביא את חברו באופן ישיר לידי חטא, כגון שמכה בנו *אע"פ* *אע"פ* ככך את חמתו, לבין מצבים שאין לאדם זיקה ישירה לביצוע העבירה.
- **אג"מ⁸: מותר לאדם שעבודתו במשמרת שבת כרוכה בביצוע פעולות אסורות, להסדיר מראש שלא ישבצוהו במשמרת זו, אף שע"י כך ייגרם שחברו ישובץ שם ויביאנו לידי חילול שבת.**

מקור 12 - שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ג סימן מג

אע"פ דא רב אסורת חפציה הצלופים אע"פ אסורה, אלא כל דבר האסור

"הנה בדבר שיש שרוצים לעשות מקום התפלה בהבאנגאלא באולם גדול וידוע ששבת אחר התפלה תכבה בעלת הבית שהיא בת ישראל שאינה שומרת שבת את העלעקטרי..."

³ ע"פ הגמרא במו"ק י"ז ע"א

⁴ מטעם זה כתב בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק טז תשובה ז) וכן הורה הגר"א נבנצל (ירושלים במועדיה שבת ח"ב הלכות ערב שבת אות כג) שחל איסור לנסוע במונית סמוך לכניסת השבת, שהרי גורם לנהג לחזור לביתו בשבת, אולם הוסיף שם שאם הנהג בין כך ממשיך לנסוע בשבת, אין בכך 'לפני עיוור'.

⁵ ח"ב פרק טז תשובה ז

⁶ ירושלים במועדיה שבת ח"ב הל' ע"ש אות כג

⁷ הוסיף שם שאם הנהג בין כך ממשיך לנסוע בשבת, אין בכך 'לפני עיוור'.

⁸ שו"ת אגרות משה ח"ד סימן עט, לענין ההלפת משמרות רופאים בבי"ח של גויים.

הנה ודאי הוא אסור, שלהדליק אש במקום שידוע שישראל רשע יכבה אסור בלפני עור, דהא אף שתעשה עוד הרבה מלאכות בשבת זו, אבל כבוי זה לא היתה עוברת אם לא היה נדלק, ולכן לא מבעיא כשיש להם מקום אחר להתפלל ששם לא תכבה שאסור, אלא אף אם ליכא מקום שלא תכבה את הנר וא"א להם להתפלל בלא נר מחמת שאין יכולין לומר התפלות בע"פ נמי אסור להדליק, כי אסור לעבור בשביל מ"ע דק"ש ותפלה אפילו איסור קל מדרבנן וכ"ש לפני"ע שהוא איסור דאורייתא, ויצטרך כל אחד להתפלל בביתו כשצריך לנר אף שיתבטל תפלת הצבור... ואם הוא רק חשש בעלמא שתכבה מותר להדליק דלענין לפני"ע לא חיישינן לחששות בעלמא דהוא כלפני דלפני...".

ר' זלמן אויערבך: אינו מחויב להימנע מהדלקת אור קודם השבת לצרכי נוחות, דאם שברור לא מחקריו יכנו בשבת לאחרי זמן?

לפיכך מעיקר הדין אין מניעה לבצע פעולות העלולות להכשיל בעקיפין את חברו, על כן מותר להחליף שמירה עם חייל שאינו שומר תורה ומצוות, למרות שברור לו שהדבר יגרום בעקיפין לאותו חייל להרבות בחילול שבת.

ג. כיבוד באכילה ושתייה לפני שידוע שלא יברך

מקור 13 - חולין קז ע"ב:

"אמר רבי זירא אמר רב: לא יתן אדם פרוסה לתוך פיו של שמש א"כ יודע בו שנטל ידיו"

מקור 14 - רבינו יונה (על הרי"ף) ברכות מב ע"ב:

"יש למדין מכאן שאין ראוי לתת לאכול, אלא למי שידוע בו שיברך".

מקור 15 - שו"ע או"ח סי' קסט סעיף ב: "לא יתן לאכול אלא למי שידוע בו שיברך"

מקור 16 - שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן לה הצרות האנן איסור לפני אור

כיבוד באכילה ושתייה למי שידוע שלא יברך.

"... חושבני, במי שבא אליו אורח חשוב, אשר איננו שומר תורה ומצוה... ואם הבעה"ב לא יתנהג אתו בנימוס המקובל לכבד אותו במידי דמיכל ומשתי, בגלל זה שמצד הדין אסור ליתן לאכול אלא למי שידוע שנטל ידיו ומברך (כמבואר בשו"ע או"ח סי' קס"ט סעי' ב'), וכמו כן אם אפילו בצורה מכובדת יבקש ממנו ליטול ידים ולברך, יראה הדבר כפגיעה ועלבון בכבודו, וזה גם ירגיז אותו מאד, ויתכן שבגלל הדבר הזה יתרחק חו"ש ביותר מהתורה, וגם יבוא לידי כעס ושנאה על כל ההולכים

⁹ כן כתב בצבא כהלכה שם סעיף ה בשם הגרש"ז אויערבך, ברם דעת האגרות משה (או"ח ח"ג סימן מג) להחמיר בכך.

בדרך התורה, זבכה"ג חושבני, שנכון באמת לכבד אותו באכילה ושתייה, ולא לחשוש כלל לאיסור של 'לפני עור לא תתן מכשול'...

מ"מ בנידון זה, הואיל וכל האיסור של הנותן לו לאכול הוא רק עבירה של נתינת מכשול, וכיון שאם לא יתן לו לאכול הרי יכשל האורח באיסור יותר גדול, נמצא דליכא כלל שום עבירה, כיון דליכא הכא שום נתינת מכשול, אלא אדרבה יש כאן הצלה ממכשול גדול מאד ע"י זה שהחליף אותו בקום ועשה במכשול יותר קטן...".

מקור 17 - שו"ת שבט הלוי חלק ח סימן מז

"... בענין שנותנים מאכל לחילוני לבקש ממנו שיברך, כמבואר בפוסקים אם צריכים להתנות עמו שיעשה הברכה בכסוי ראש, לכתחילה כדאי מאד, אבל אין מעכב מעיקר הדין...".

רמב"ם הלכות מלוה ולוה פרק ד הלכה ב

"כדרך שאסור להלוות, כך אסור ללוות ברבית, שנאמר 'לא תשיך לאחיד'... הא למדת שהמלוה בריבית עובר על ששה לאוין: לא תהיה לו כנושה, את כספך לא תתן לו בנשך, ובמרבית לא תתן אכלך, אל תקח מאתו נשך ותרבית, לא תשימון עליו נשך, ולפני עור לא תתן מכשול, והלוה עובר בשנים, לא תשיך לאחיד, ולפני עור לא תתן מכשול...".

- שמירת שבת, פרק מ' סעיף ח
- חוברת "לפני עיור" עמוד 57.

מקור א - שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק א סימן עב

"בדבר אם מותר לעשות מסחר הכנת חתונות שהוא להשכיר האולם ולעשות הסעודה וכדומה שנקרא קייטרינג בלע"ז, באשר שבהרבה חתונות מתנהגים שלא כשורה ברקידות אנשים ונשים שהוא דבר עבירה וכדומה אם יש בזה משום 'לפני עור'... בימים שאסורים לעשות נישואין, שהוא לו הפסד גדול שהשכירות ליום הוא חמישים לירות, שהוא סך ק"נ דולר, אם מותר לו להשכיר ימים אלו לרקידות עבירה לפרוצים מישראל!

הנה אף שלהש"ך ליכא איסור באופן שליכא לאו ד'לפני עור' שהוא ביכולים לשכור במקום אחר, מ"מ ראוי להחמיר כהמג"א.... ואם רוצה להקל כהש"ך אין למחות בו, אף אם ההפסד הוא מהרוח ולא הפסד ממש...".

מקור ב - שו"ת צניץ אליעזר חלק ב סימן כ - בא"ן שותפות עם אחתי שבת.

"השאלה היתה אודות 16 חברים מ"אליצור" שגמרו קורס להכשרה ימית מציעים להצטרף לקואופרטיב ימי של ההסתדרות, לאוקופרטיב זה שתי ספינות, ספינת משא וספינת טיולים, בשתי ספינות אלו עובדים כ- 80 איש. ספינת הטיול תהיה על טהרת הכשרות. בספינת המשא יעבדו כמה פועלים לא יהודים, אעפ"כ ברור שבשתייהן יעבדו הפועלים היהודים גם בשבת בעבודות שונות, כ- 4 שעות ביום, ברור ש- 16 חברים אלו הדתיים לא יחייבו אותם לעבוד בשבת. 16 החברים הדתיים יקבלו שכר עבודה חדשי ואחוזי רווח ויחשבו כשותפים וחברים לקואופרטיב כיתר הפועלים, על כן השאלה היא אם מותר להם להצטרף לאוקופרטיב הזה, או לא.

"תשובה: ... אולם בבואנו אל העיון בגדר איסור מסייע יש לנו בזה כמה יסודי היתר אחרים באופן שיצא שבנידוננו אין בזה משום מסייע ידי עוברי עבירה. והם:

א) דעת המרדכי בע"ז שם דבדלא קאי בתרי עברי דנהרא שרי לגמרי ואין בזה איסור של מסייע ידי עוברי עבירה. שבעיקר הדין אנו מוצאים ברמ"א שמסכים לדיעה זאת...

ב) דעת הש"ך ביו"ד שם סק"ו דבעכו"ם וישראל מומר אינו חייב להפרישו, ודברי הדגול מרובה שם שמסביר דאף בישראל אין מצווין להפרישו כי אם כשעובר בשוגג ויש ביד איש אחר להפרישו חייב להפרישו. אבל בישראל דרוצה לעבור במזיד על איזה עבירה אפילו אינו מומר גמור אין ישראל אחר מצווה להפרישו לדעת הש"ך ומומר דנקט הש"ך הוא משום דהפוסקים במומר דברו ומומר מסתמא מזיד הוא ועוד דכל עובר עבירה במזיד יקרא מומר לאותו דבר....

ג) דעת הכתב סופר בחיו"ד (סימן פ"ג) שכותב לחלק דאיסור מסייע הוא כשמסייע בשעת עבירה, אבל בנותן איסור שלו למומר הגם שידוע שיאכל מ"מ בשעת נתניה עדיין ליכא כאן שום אתחלתא דאיסור ואינו מסייע לו כלום בשעה שעושה האיסור ליכא בזה משום מסייע, ורק בנותן לו דבר תועלת שאי אפשר לעבור על האיסור בלי הדבר הזה אסור אפילו שלא בשעת מעשה....

בצירוף כל הנ"ל נלענ"ד ברור דליכא בנידוננו משום איסור מסייע ידי עוברי עבירה...".

מקור ג - שו"ת יביע אומר חלק ב - אורח חיים סימן טו

"אודות שאלתו באדם יר"ש שמציעים לפניו לקנות בית שיש בו משרדים, שחלק מהם מושכרים לישראלים העובדים בשבת. אם מותר לו לכתחילה לקנות בית כזה, למרות שימשיכו הללו לעבוד בשבת עד תום שנת השכירות. ואם יתחייב מן הדין להוציאם מיד בתום שנת השכירות, אף על פי שדבר זה עלול לגרום לו הפסד....

... ובשו"ת הרדב"ז ח"ג (סי' תקלה) פסק בפשיטות להקל. אולם הנה מרן בש"ע א"ח (סי' שמז) פסק, פשט ידו לפניו וחפץ בידו והניחו לתוך יד חברו העומד בפנים... הוא חייב וחברו פטור אבל אסור. וכי הט"ז והמג"א (סק"ד), דהיינו

מדרבנן משום שמסייעו בעבירה. אף על גב דלא קעבר משום לפי"ע דלא קאי בתע"ד, וכ"כ האחרונים וא"כ קשה להקל בזה נגד פסק מרן שקבלנו הוראותיו... בהא סליקנא ובהא נחיתנא שיש להתיר לקנות בית זה בלי פקפוק. (ובלבד שיהיה באופן דלא קאי בתע"ד, כגון שיוכלו להשכיר משרדים כיו"ב בלי טרחא כ"כ ובקירבת מקום)..."